

Верховний
Суд

Актуальні питання з розгляду спорів щодо відшкодування шкоди фізичним особам за зруйноване майно у зоні проведення операції об'єднаних сил

Суддя Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду,
К.ю.н.
Андрій Грушицький

Держава – учасник цивільних правовідносин

- Держава діє у цивільних відносинах на рівних правах з іншими учасниками цих відносин (частина перша статті 167 ЦК України).
- Держава набуває і здійснює цивільні права та обов'язки через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом (стаття 170 ЦК України).
- Держава може вступати як у цивільні (господарські), так і в адміністративні правовідносини. У випадку, коли держава вступає у цивільні правовідносини, вона має цивільну правоздатність нарівні з іншими учасниками цивільних правовідносин. Держава набуває і здійснює цивільні права та обов'язки через відповідні органи, які діють у межах їхньої компетенції, встановленої законом. У випадку, коли держава вступає в адміністративні правовідносини, вона діє через свої органи як суб'єкт владних повноважень.
- Поведінка органів, через які діє держава у цивільних або адміністративних відносинах, розглядається як поведінка держави у цивільних або адміністративних відносинах.

Держава – сторона у цивільному судочинстві

- Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава (частина друга статті 48 ЦПК України).
- Держава бере участь у справі через відповідний орган державної влади відповідно до його компетенції або через представника (частина четверта статті 58 ЦПК України).
- Під час розгляду справи у суді фактичною стороною у спорі є держава, навіть якщо позивач визначив стороною у справі певний орган.
- Належним відповідачем у справах про відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, їх посадовою або службовою особою, є держава як учасник цивільних відносин, як правило, в особі органу, якого відповідач зазначає порушником своїх прав

Національне законодавство

Цивільний кодекс України. Стаття 1177. Відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення

1. Шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону.
2. Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом.

Закон України «Про боротьбу з тероризмом». Стаття 19. Відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом

Відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом.

Відшкодування шкоди, заподіяної організації, підприємству або установі терористичним актом, провадиться в порядку, визначеному законом.

Кодекс цивільного захисту України. Стаття 85. Відшкодування матеріальних збитків постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій

Відшкодування матеріальних збитків постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій здійснюється у порядку, визначеному законом.

КОНВЕНЦІЯ

про захист прав людини і основоположних свобод

ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року

Дата підписання: 04.11.1950

Дата ратифікації Україною: 17.07.1997

Дата набрання чинності для України: 11.09.1997

«Легітимне очікування» згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції

- Особа, яка має майновий інтерес, може розглядатись як така, що має «легітимне очікування» успішної реалізації її права вимоги (зокрема, відшкодування державою шкоди), коли для цього інтересу є достатні підстави у національному законодавстві.
- Законодавство має давати змогу чітко визначити конкретний майновий інтерес особи.
- Цей інтерес має бути передбаченим у відповідних нормативних приписах або підтвердженим в іншому правовому акті, зокрема, у судовому рішенні.

Чи є легітимним очікування на відшкодування державою шкоди, завданої терористичним актом?

Передбачене у статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» право на відшкодування відповідно до закону шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, з огляду на відсутність відповідного закону не породжує легітимного очікування на отримання від Держави України такого відшкодування за пошкоджений у період проведення антитерористичної операції об'єкт нежитлової нерухомості незалежно від того, на якій території – підконтрольній чи непідконтрольній Україні – мав місце вказаний акт [пункт 69 постанови ВП ВС, 04.09.19, справа №265/6582/16-ц (провадження № 14-17цс19)].

Норми Конвенції повинні
застосовуватися національними
судами так само, як внутрішнє
законодавство і як норми прямої
дії

постанова ВП ВС, 22.09.20,
справа № 127/18934/18 (провадження № 14-83цс20)

Відповідальність держави за відсутності відповідного національного закону

За статтею 1 Першого протоколу до Конвенції держава має негативний (утриматися від неправомірного втручання у право мирного володіння майном) і позитивні обов'язки. Останні можуть передбачати певні заходи, необхідні для захисту права власності, а саме:

у матеріальному аспекті: держава має забезпечити у своїй правовій системі юридичні гарантії реалізації права власності (превентивні обов'язки) та засоби правового захисту, за допомогою яких потерпілий від втручання у це право може його захистити, зокрема, вимагаючи відшкодування збитків за будь-яку втрату (компенсаційні обов'язки);

у процесуальному аспекті: хоча стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не встановлює чітких процедурних вимог, існування позитивних обов'язків процесуального характеру відповідно до цього положення визнані ЄСПЛ як у справах, що стосуються державних органів, так і у спорах між приватними особами.

Наслідки невиконання конвенційних обов'язків

Залежно від змісту порушення та зумовлених ним наслідків для потерпілого означена компенсація може суттєво відрізнятись:

у разі встановлення факту порушення державою позитивних обов'язків розробити компенсаційні механізми за втручання, зокрема, у право мирного володіння майном і провести об'єктивне й ефективне розслідування факту втручання у це право, відсутні підстави для висновку про те, що така компенсація має передбачати відшкодування реальної вартості пошкодженого (знищеного майна)

за порушення негативного обов'язку не втручатися у вказане право держава може бути зобов'язана відшкодувати шкоду, завдану майну, у повному обсязі

Відсутність у законодавстві України відповідних приписів щодо відшкодування власникові шкоди, заподіяної його об'єкту нежитлової нерухомості терористичним актом, не перешкоджає особі, яка вважає, що стосовно її права власності на таке майно певний позитивний обов'язок не був виконаний, вимагати від держави компенсації за це невиконання на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Як визначити розмір компенсації?

Вирішуючи питання про стягнення з держави відповідної компенсації, суд має керуватися вимогами Конвенції, інших актів національного законодавства та задля ефективного захисту конвенційного права встановити, зокрема, за порушення якого виду конвенційних обов'язків позивач вимагає від держави компенсацію, і чи обґрунтованим відповідно до цього порушення є її розмір.

пункт 72 постанови ВП ВС, 04.09.19, справа № 265/6582/16-ц (провадження № 14-17цс19)

Практика КЦС ВС

19.02.20 справа № 423/2245/16-ц (провадження № 61-25144св18)

26.02.20 справа № 423/450/16-ц (провадження № 61-46200св18)

04.03.20 справа № 237/557/18-ц (провадження № 61-47151св18)

04.03.20 справа № 646/5063/17-ц (провадження № 61-36595св18)

01.04.20 справа № 242/1642/17 (провадження № 61-19617св18)

27.05.20 справа № 242/1676/17 (провадження № 61-16126св18)

11.06.20 справа № 229/2889/17-ц (провадження № 61-37061св18)

27.08.20 справа № 419/2304/18 (провадження № 61-7783св20)

«Намібійський» виняток

стосується документів, виданих органами та установами (зокрема, лікувальними закладами), що знаходяться на тимчасово окупованій території, можуть братись до уваги судом та оцінюватись разом з іншими доказами у їх сукупності та взаємозв'язку лише під час розгляду справ про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України

постанова КЦС ВС від 01.07.2020 справа № 185/9816/16-ц (провадження № 61-40554св18)

Застосування статті 19 Закону
України «Про боротьбу з
тероризмом» до правовідносин
щодо відшкодування шкоди,
заподіяної юридичній особі

- Відмовляючи у задоволенні позову у цій справі, суди попередніх інстанцій дійшли висновку про те, що, що позивач не довів належними та допустимими доказами в розумінні статей 76 – 79 ГПК України складу цивільного правопорушення, необхідного для відшкодування шкоди, а саме факту викрадення належного йому майна, про відшкодування вартості якого заявлено позов у цій справі.

- Разом з тим, враховуючи предмет та підстави поданого позову, Велика Палата Верховного Суду вважає, що підставою для відмови у задоволенні позову має стати те, що доводи позивача щодо порушення державою позитивних зобов'язань не знайшли обґрунтованого й об'єктивного підтвердження та не є застосовними у цих правовідносинах, підстав для висновку про те, що заявлена позивачем вартість шкоди має ґрунтуватися на відшкодуванні реальної вартості пошкодженого (викраденого) майна, також відсутні.

постанова ВП ВС від 23.09.20 у справі № 910/378/19 (провадження № 12-23гс20)

Окрема ухвала
від 04.03.20 у справі № 237/557/18-ц
(провадження № 61-47151св18)

Рекомендувати Кабінету Міністрів України розробити спеціальний порядок відшкодування за пошкоджене внаслідок терористичного акту майно, процедуру виплати такого відшкодування за пошкоджене в результаті терористичного акту майно, чіткі умови, необхідні для заявлення вимоги до держави про надання такого відшкодування.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!

електронна пошта:
hrushytskyi@supreme.court.gov.ua